

ARCHITECTUUR

- De wereld van de bouwkunst vanaf de Romaanse stijl tot en met heden.
- Speciaal gericht op de bouwkunst in Nederland
- Extra aandacht voor Amsterdam, waar we veel stijlen verenigd zien.

Romaans

De Romaanse bouwstijl heeft zich in de 10e eeuw ontwikkeld in het 'Heilige Roomse Rijk'. De Engelse naam 'Norman' is gelinkt aan de Normandiërs die de stijl daar sinds 1066 introduceerden.

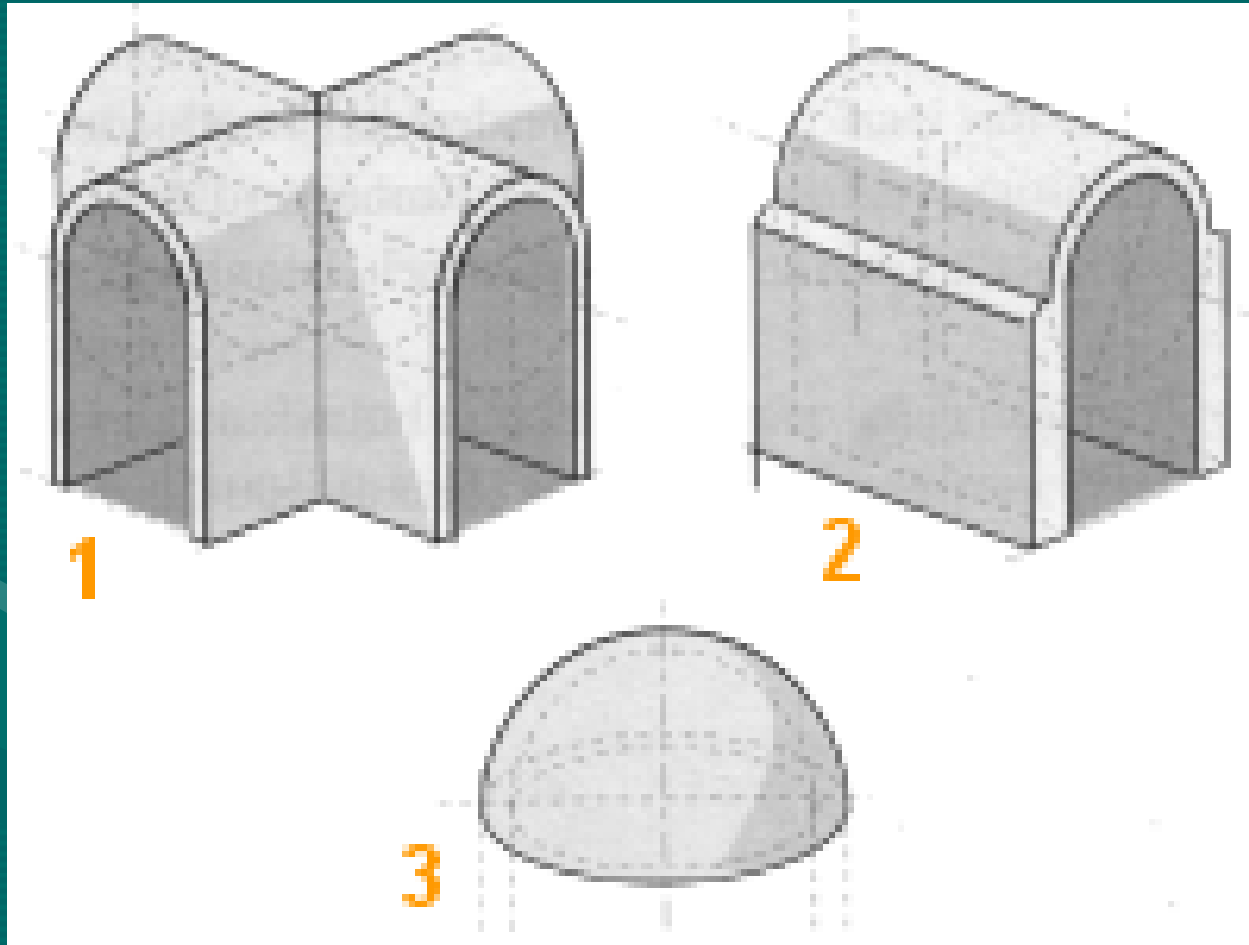
1. **Vroegromaanse** periode, waar nog geen stenen gewelven maar houten overkappingen gebruikt worden
2. **Zuivere Romaanse** periode, waarbij alle Romaanse elementen worden gebruikt
3. Overgangsperiode naar de Gotiek. Wij noemen deze periode **Vroeggotiek**.

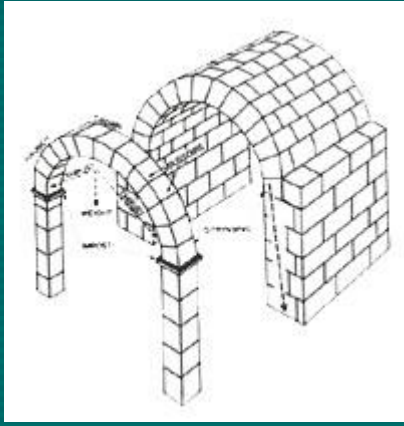

ROMAANSE BASILIEK: St. Servaas te Maastricht

- Op het eerste gezicht borduurde de Romaanse bouwkunst verder op wat de Romeinen gebruikten: massieve stenen muren met ton-, kruis- en koepelgewelven.

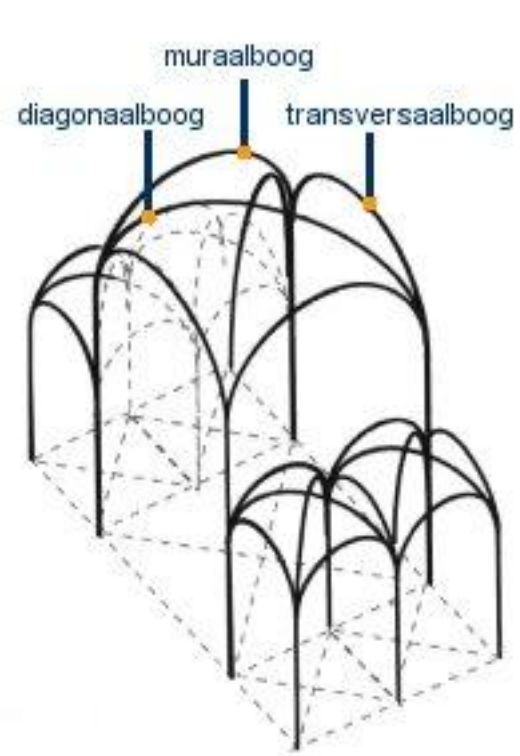
- kruisgewelf
tonggewelf
koepelgewelf

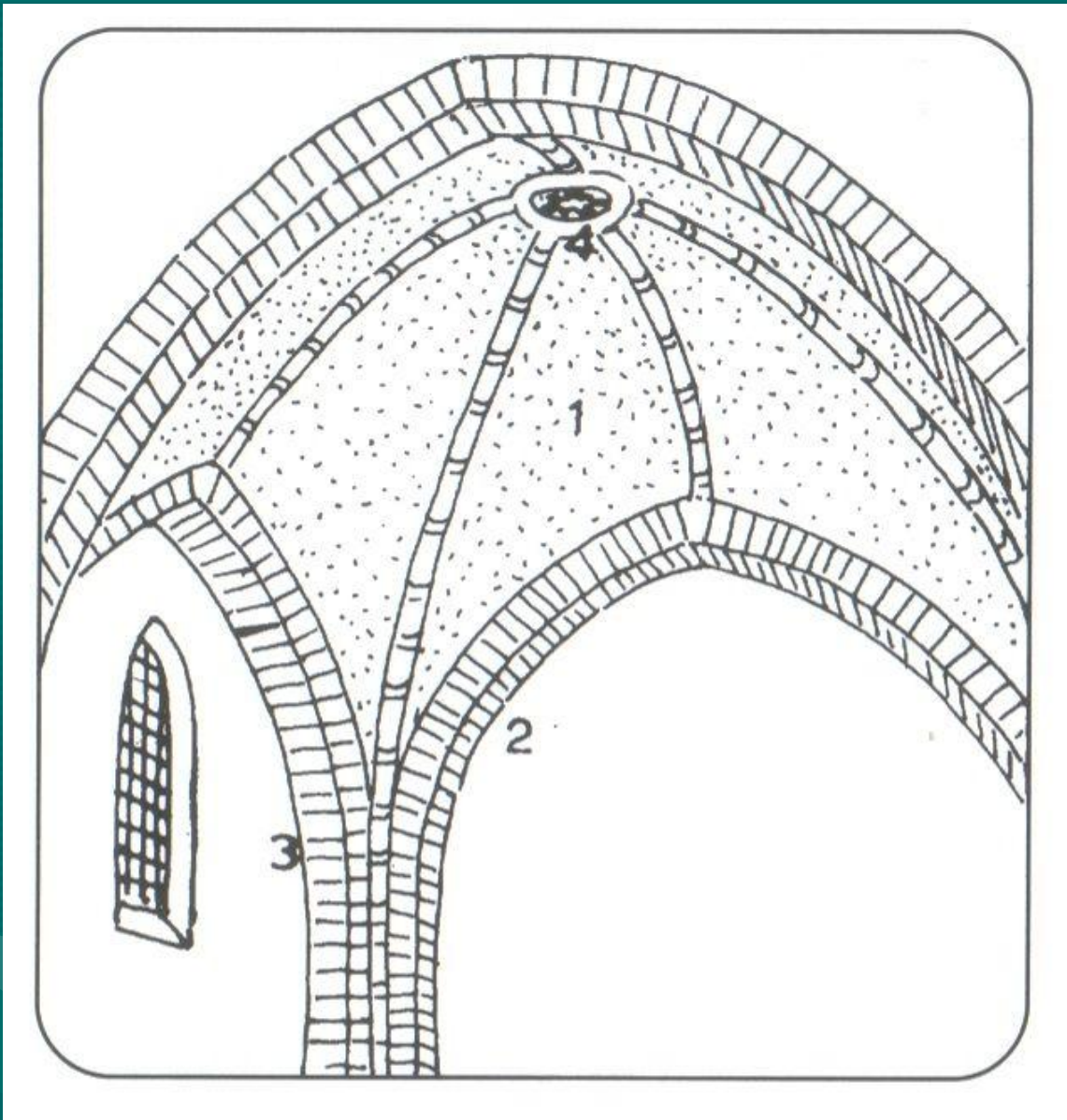

TONGEWELF

KRUISGEWELF

Wordt ook wel kruisribgewelf genoemd.

1 gewelfveld, 2 gordelboog, 3 muraalboog, 4 sluitsteen

KOEPELGEWELF

Romaanse kerk Marsum (Gr.)

Romaanse kapel

Valkhof

Nijmegen

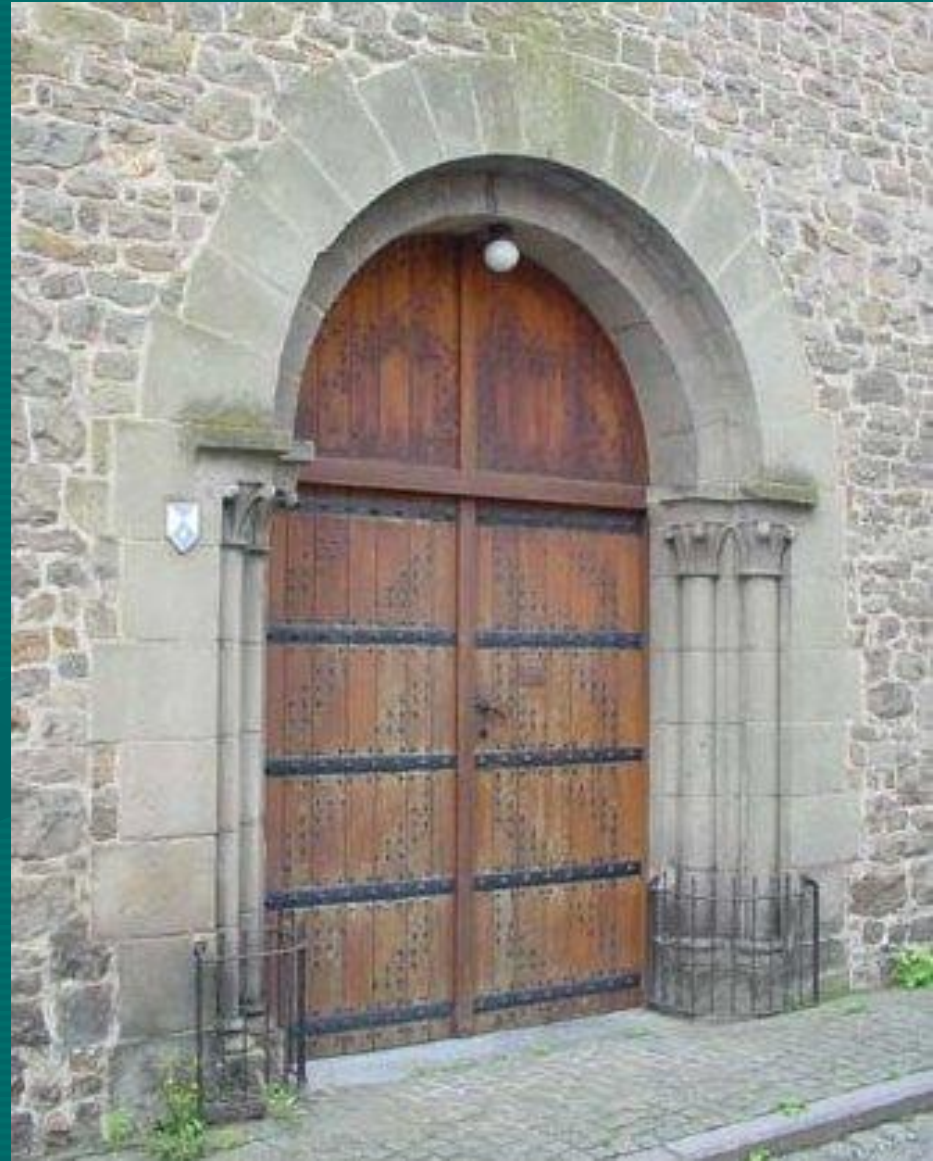
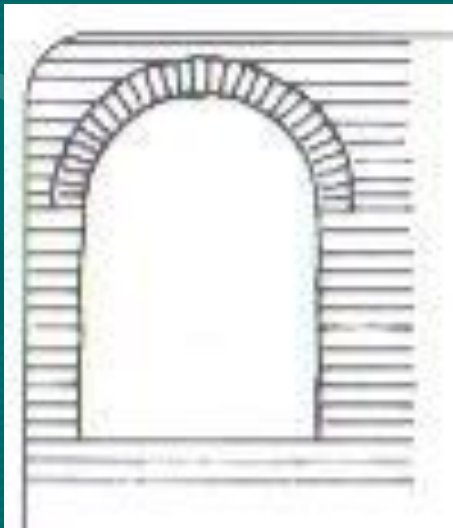
- **Vroeggotiek**
- Onderverdeling van de Gotiek. In deze categorie vallen de gebouwen uit het begin van de Gotiek. Hun opvolgers zijn doorgaans hoger en gewaagder, met grotere vensters en hogere, langere gewelven. Meestal zijn er nog rondboogvensters en ronde bogen boven portalen.

Bogen

- Gebogen overspanning tussen twee punten, ter ondersteuning van een gewelf, brug e.d., waarbij de druk zijdelings wordt afgevoerd.

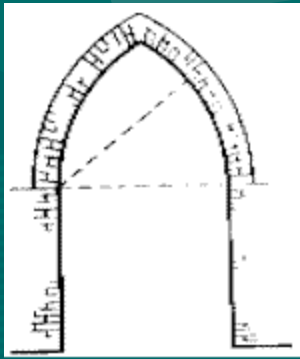
Rondboog

- Een boog die een halve cirkel beslaat. De rondboog werd vaak in romaanse en romaanogotische bouwkunst toegepast.

Spitsboog

- Een spitsboog wordt gevormd door twee elkaar snijdende bogen met een gelijke straal. Spitsbogen zijn veelvuldig toegepast in gotische en neogotische kerkelijke bouwkunst.

Goed voorbeeld van
Vroeggotiek

De St. Nicolaaskerk (ook
wel Bovenkerk)

Kampen

Hoog-Gotiek

- Onderverdeling van de Gotiek. De Hooggotiek is het hoogtepunt van de zuivere Gotiek, waarbij vensters de volle breedte tussen de steunberen opeisen, en waarbij de gewelven zeer hoog beginnen en grotere afstanden overspannen.

De beroemdste hoog-gotische kerk in Nederland is de St. Jan in Den Bosch

Stadhuis Gouda

Laat-Gotiek

- Onderverdeling van de Gotiek. Gebouwsstijl aan het einde van de Gotiek, die reeds naar de Barok aan het evolueren is. Deze gebouwen kenmerken zich door ingewikkeldere gewelven en vrijere geometrische vormen.

Een goed voorbeeld van een laat-gotische kerk is de St. Bavo te Haarlem

Het Markiezenhof is een laatgotisch stadspaleis in Bergen op Zoom

Ook een aantal gotisch huizen
is nog in ons land te
bewonderen, o.a. het houten
gotische huis aan de Begijnhof
34 te Amsterdam.

Nederlandse Middeleeuwse kastelen

- Op kastelen is niet zozeer een bouwstijl van toepassing als op kerken. Daarom dit aparte hoofdstuk. We onderscheiden dan ook in de eerste plaats de middeleeuwse kastelen, waarvan Nederland er nog enkele rijk is. Hierna een paar voorbeelden.

's Heerenberg, vlak bij de Duitse grens. 13e eeuw, 1e kwart, gesticht in 1207.

De zuidoost muur (14e eeuw) en de voorburch evenals de vierkante toren (14e eeuw) stammen uit de middeleeuwen.

Het Muiderslot. Ten oosten van de plaats Muiden aan de monding van de Vecht. Het grootste gedeelte is uit de 14e eeuw. Omvangrijke herstel werkzaamheden zijn uitgevoerd in 1471 (achtkantige toren), 1522 en in 1895 (ingrijpende restauratie) en in 1968 (het poorthuis).

Renaissance

- Renaissance, Frans voor wedergeboorte komt van het Italiaanse 'rinascita'.
- De Renaissance deelt men doorgaans in perioden in:
  - **Vroege Renaissance** (ca 1400-1500),
  - **Hoge Renaissance** (1500-1530)
  - **Manierisme (of late renaissance)** (1530-1600).

Indeling in Nederland

- De Hollandse renaissance kan in Amsterdam in vier perioden worden onderverdeeld:
  - Vroeg-renaissance (± 1540 - ± 1600)
  - Hollandse renaissance (± 1600 - ± 1615)
  - Amsterdamse renaissance (± 1615 - ± 1640)
  - Sobere Amsterdamse renaissance (± 1615 - ± 1665)

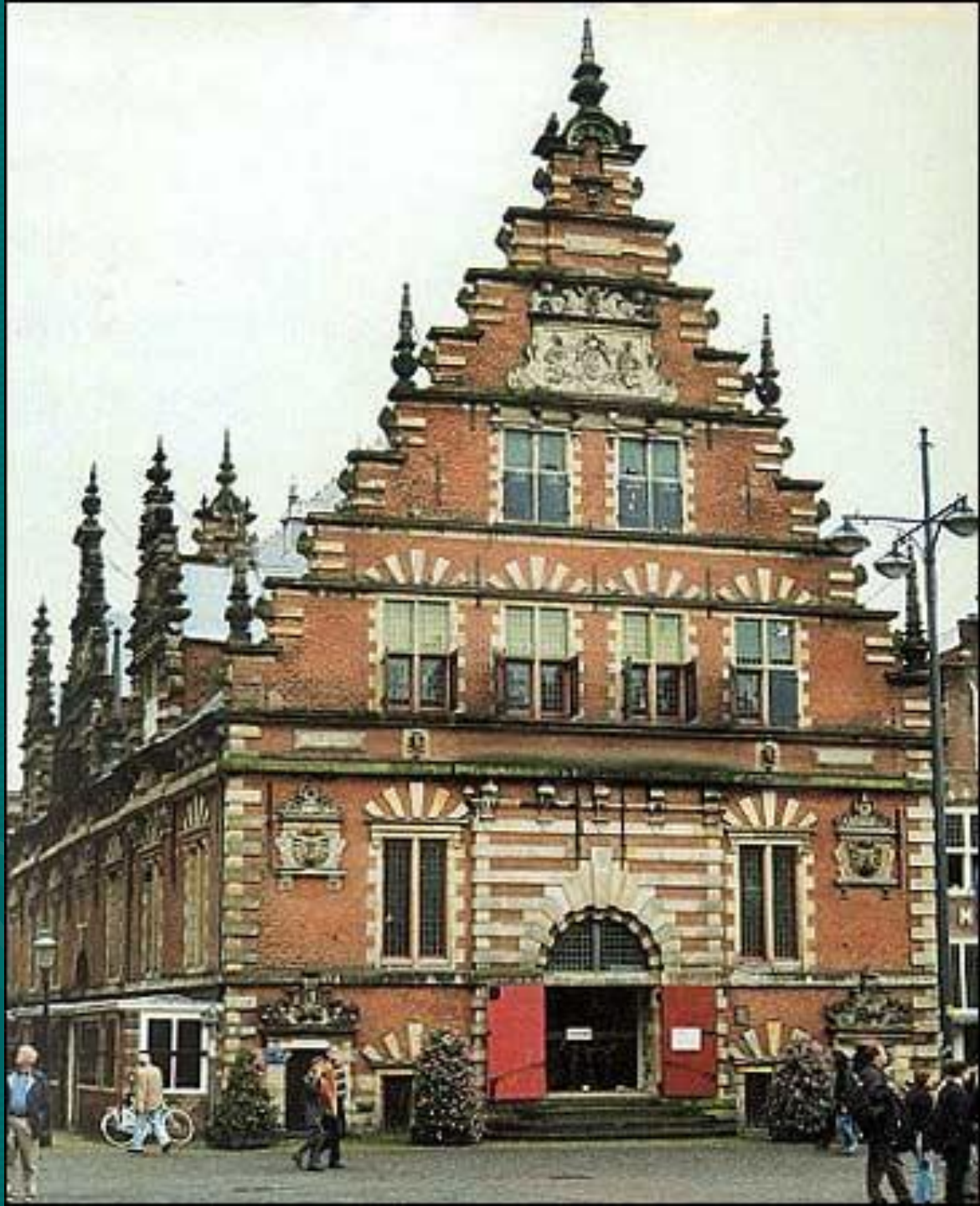
Het poortje van het
Burgerweeshuis in de Sint
Luciënsteeg te Amsterdam
is een goed voorbeeld van
de vroege renaissance.

Hollandse renaissance

- eenvoudige trapgevels met een groot aantal regelmatige trappen,
- dunne, meestal halfcirkelvormige ontlastingsbogen boven de ramen, waarin meestal vijf witte blokjes natuursteen zijn verwerkt,
- veel witte blokjes natuursteen,
- meerdere speklagen op de hoogte van de kruisramen.

De Vleeshal, op de Grote Markt in Haarlem, wordt geroemd als een prachtig voorbeeld van Hollandse Renaissance bouwstijl uit de beginjaren van de 17e eeuw. Maar het gebouw is ontworpen door de Vlaming Lieven de Key.

Amsterdamse renaissance

- Rond 1600 komt een eigen Amsterdamse renaissance-stijl tot ontwikkeling. Dit is het werk van Hendrick de Keyser (1565-1621)
- Kenmerken van woonhuisgevels in deze stijl zijn:
  - trapgevels met grote trappen, dikwijls ongelijk van sprong en gering in aantal,
  - op iedere trap staat een gebeeldhouwde natuurstenen vulling (een zgn. klauwstuk of vleugelstuk),
  - de muurdammen tussen de ramen zijn opgebouwd uit twee pilasters, inclusief basementen en kapitelen, verbonden door een ornament in de vorm van een cartouche,
  - de ontlastingsbogen zijn S-vormig (zgn. accoladebogen).

Zuiderkerk en Westerkerk

Sobere Amsterdamse renaissance

- Rond 1640 wordt het stadsbeeld gedomineerd door dit type trapgevel.
- Kenmerken van de sobere Amsterdamse renaissance zijn:
  - eenvoudige trapgevel (vergelijkbaar met die rond 1600 worden gebouwd) met aan de Haarlemse renaissance gelijke trappen (veel gelijke kleine trappen zonder vleugelstukken) met een toppilaster met beeldhouwwerkje,
  - door het plaatsen van de ramen in nissen lijken de muurdammen op pilasters (zonder kapiteel en basement),
  - eenvoudige ontlastingsbogen, meestal korfbogen of segmentbogen, met drie zware blokken: twee aanzetstenen en een iets minder grote sluitsteen,
  - weinig natuurstenen speklagen.

Voorbeeld van de Sobere
Amsterdamse Renaissance

Stadhuis Franeker,
een van de
belangrijkste
overblijfselen van de
zich rond 1600
vormende eigen
renaissance-stijl in
Noord-Nederland.

Renaissance kastelen

Kasteel Beeckestijn, Velsen

Gesticht in 1584. De naam is ontleend aan Jan van Beeckesteijn die ooit eigenaar was.

Heringa State, Marssum, Friesland

Gesticht in het 1ste kwart van de 16de eeuw

Barok

- De Italiaanse Barokstijl vindt in Nederland geen voedingsbodem. (behalve de kerk van Ravenstein – zie hiernaast)
- De nieuwe stijl die ervoor in de plaats komt wordt meestal kortweg aangeduid als **Hollands Classicisme**.

Hollandse Classicistische Barok / Hollands Classicisme

- Ongeveer tussen 1625 en 1665 valt de bloeiperiode van het Hollands classicisme in de architectuur, vertegenwoordigd door Jacob van Campen (1595 - 1657) en Philip Vingboons (1607 - 1678).
- In het Hollands classicisme, ook wel Classicistische barok genoemd, wordt afgerekend met de maniëristische wijze van bouwen in de traditie van Hendrick de Keyser.

**Stadhuis op de Dam (1648/65) thans Koninklijk Paleis.
Het Koninklijk Paleis werd tussen 1648 en 1665 gebouwd als
stadhuis van Amsterdam. De ontwerper was Jacob van
Campen.**

Classisistische kastelen

**Kasteel Heemstede II, Houten,
Utrecht**

Gebouwd in 1645 in Hollands
Classistische stijl.

De neo-stijlen (1815-1900)

- Na ±1815 breekt het tijdperk van de zgn. neo-stijlen aan, een architectuur waarin wordt teruggegrepen op de oude architectuur van de gotiek, de renaissance en de barok. Naar believen worden elementen uit de oude architectuur toegepast, soms zelfs gecombineerd in een enkel gebouw (dit was vooral het geval bij het zgn. eclecticisme).

Ter vergelijking:
Rokin 145-147:
een 17de eeuwse
halsgevel in
Hollands
classicisme (links)
en een 19de
eeuwse trapgevel
in neo-rennaissance
(rechts)

Neo-Grec (1815-1845)

- De Neo-Grec is een vorm van neoclassicisme, een typische overgangsstijl van het late classicisme van de 18de eeuw naar de neo-stijlen van de 19de eeuw. De stijl wordt gekenmerkt door klassieke vormen, uitgevoerd met zuilen, architraven en frontons.

Mozes en Aäron Kerk (1837/41) Waterlooplein, Amsterdam

Willem II-Gotiek (1830-1860) / Vroege neogotiek

- Een van die weinige opdrachtgevers was de in Engeland opgegroeide kroonprins en latere koning Willem II. Hij liet een verblijf in Tilburg bouwen (het tegenwoordige stadhuis) en in Den Haag een 'gotische zaal' achter het paleis aan de Kneuterdijk. Pas vanaf de 1840 zien we een aarzelend begin van neogotisch bouwen met voornamelijk fabrieken (in Delft), stoomgemalen (rond de Haarlemmermeer), stationsgebouwen (Valkenburg) en watertorens.

Voorbeeld Willem II-Gotiek

Eclecticisme (1850-1880)

- In het eclecticisme worden verschillende historische stijlen gecombineerd tot een nieuw geheel.

Amstelhotel

Op initiatief van dr. Samuel Sarphati werd in 1867 het Amstel Hotel - het eerste en lange tijd enige hotel van internationale allure in Amsterdam - geopend. Het ontwerp was van architect C. Outshoorn.

Neo-stijlen (1880-1900)

- Na $\pm$ 1880 worden enkele neo-stijlen populair die op zeer grote schaal zijn toegepast, ook bij woon- en winkelhuizen. We onderscheiden **neogotiek**, **neo-rennaissance** en **mengvormen** daarvan.

Stadsschouwburg (1892/94)

De Amsterdamse stadsschouwburg (1892-1894) van Jan L. Springer (1850-1915) met medewerking van diens vader J.B. Springer en A.L. van Gendt, is sinds 1982 rijksmonument. Het is een van de mooiste historische theaters van Nederland en in relatief ongeschonden staat bewaard gebleven.

Weens classicisme

Concertgebouw (1883/86)

Als resultaat van een prijsvraag verrees in de periode 1883/86 in een uithoek van de toenmalige stad op de grens met de gemeente Nieuwer-Amstel, het Concertgebouw. Het bekroonde ontwerp was van A.L. van Gendt.

mengvorm van neo-gotiek en neo-rennaissance

Centraal Station (1882-1889)

Het Centraal Station is het eerste stationsgebouw in Nederland waarvan het ontwerp aan architecten werd toebedeeld. Voorheen werd dit gedaan door ingenieurs. P.J.H. Cuypers in samenwerking met A.L. van Gendt.

Jugendstil (1895-1905)

- Vanaf omstreeks 1890 kwam in diverse Europese landen een nieuwe stijl tot ontwikkeling die bekend is geworden onder de naam Art Nouveau of Jugendstil. Deze stijl, die zich zowel in de beeldende kunsten als in de kunstnijverheid en de architectuur manifesteerde, betekende een breuk met de gangbare 19de eeuwse neostijlen. De Belgen V. Horta (1861-1946) en P. Hankar (1859-1901) introduceerden de Art Nouveau in 1893 voor het eerst in de architectuur. Kenmerkend voor dit type architectuur waren de aan de bloemen-, planten- en dierenwereld ontleende golvende lijnen, uitgevoerd in flamboyante en soms uiterst grillige vormen.

Jugendstil in Kampen

Amsterdamse School (1915-1940)

- Rond de eeuwwisseling was er sprake van een specifiek cultureel klimaat, waarin de ontwikkeling van een nieuwe architectuur goed kon gedijen. Als reactie op de zogenaamde neo-stijlen ontwikkelt Berlage een geheel eigen stijl, waarvan de Amsterdamse School de directe opvolger is.

De Beurs van Berlage (1903)

De Beurs wordt tegenwoordig in veel opzichten beschouwd als het begin van de moderne architectuur in Nederland, waarvan de Amsterdamse School de eerste grote stroming is. Het monumentale pand werd gebouwd in de periode 1898-1903 naar ontwerp van H.P. Berlage.

Het Nieuwe Bouwen (1920-1960)

- De architecten van het Nieuwe Bouwen (ook wel aangeduid met de termen Nieuwe Zakelijkheid of Functionalisme) hadden een groot geloof in de verworvenheden van de moderne tijd. De moderne techniek zou het mogelijk maken efficiënte en hygiënisch verantwoorde woningen, scholen, fabrieken en kantoren te bouwen. De ontwerper mocht zich in zijn werk niet laten leiden door een verlangen naar monumentaliteit, maar uitsluitend door eisen van doelmatigheid.

Overeenkomstig de principes van het Nieuwe Bouwen is bij de *Openluchtschool te Amsterdam* de betonnen draagconstructie geheel losgekoppeld van de ruimte-omsluitende delen en vormt een geometrisch patroon van in het zicht gelaten kolommen en balken.

De Stijl (1917-1931)

- Kunst en architectuur stroming met een abstracte en geometrische vormgeving. De ontwerpen bestaan uit een orthogonale ruimtelijke compositie van vlakken en balken.

Rietveld Schröder huis, Utrecht

Functionalisme (1920-1970)

- Een zakelijke vormgeving die de functionele elementen van gebouwen benadrukt staat centraal. Er wordt gebruik gemaakt van nieuwe materialen als gewapend beton en staal. Ook worden nieuwe bouwmethoden als montagebouw en standaardisatie toegepast. Het gebruik van overstekken en hoogbouw zijn kenmerkend voor deze stroming.

•Sanatorium Zonnestraal, Hilversum

Traditionalisme (1930-1955)

- Ook wel Delftse School genoemd. Stroming die de traditionele plattelandsarchitectuur wil behouden. Belangrijke kenmerken zijn dan ook het gebruik van baksteen en hellende daken. Vooral door de invloed van Grandpré Molière, die hoogleraar aan de Hogeschool in Delft was, werd dit een belangrijke stroming.

Gemeentehuis Waalwijk

De Bossche School (1945 - 1970)

- Stroming die ontstaat uit de Delftse School. Centraal figuur in deze stroming is priester en architect Dom van der Laan (1904-1991), die het Plastisch getal introduceerde. Deze verhoudingsleer ontwikkelde hij door verheffing van de wiskundige formule van de Gulden Snede tot de derde macht. De wiskundige formule hiervoor is: $Breedte/Lengte = Lengte/Hoogte = Hoogte/(Lengte+Breedte)$. Dit leidt tot de reeks verhoudingen 1:1, 3:4, 4:7, 3:7, 1:3 en 1:4. De wanddikte is de kleinste eenheid in deze reeks.

Abdij Sint Benedictusberg, Vaals

Structuralisme (1959-1990)

- De groep architecten van deze stroming wordt ook wel de Forum-groep genoemd naar het gelijknamige tijdschrift. Zij verzetten zich tegen de ideeën van het Nieuwe Bouwen, die volgens hen resulteren in te eenvormige en te grootschalige, anonieme gebouwen. Ze hebben meer aandacht voor de maatschappelijke effecten van het ontwerp.
- Kenmerken van het structuralisme zijn dat de gebouwen zijn opgebouwd uit een aantal, veelal dezelfde, kleinere eenheden. De kleinste eenheden zijn terug te voeren op de menselijke maat. De gebouwen hebben vaak een opbouw die doet denken aan een soort dorp of kleine stad.

Organisch bouwen (1925-heden)

- Expressionistische stroming die zich net als het Structuralisme afkeert van het Functionalisme. Basis van deze stroming is de Jugendstil en de architectuur van de antroposofische beweging. Deze beweging bouwde onder leiding van Rudolf Steiner in het Zwitserse Dornach het Goetheanum (1923-1928) en bijgebouwen.
- Eigenschappen van deze stroming zijn een plastische vormgeving, het gebruik van natuurlijke materialen, zoals baksteen en hout, aan de natuur ontleende vormen, milieubewust bouwen en integratie met de omgeving. Er wordt onder meer gebruik gemaakt van de Gulden Snede (formule: $\text{Breedte}/\text{Lengte} = \text{Lengte}/(\text{Breedte} + \text{Lengte})$).

NMB Bank, Amsterdam

High Tech (1970-1990)

- Het idee van High Tech is dat de onderdelen van de gebouwen zoveel mogelijk in de fabriek worden geprefabriceerd. De installaties en constructie van de gebouwen worden als een soort ornament of sculptuur aan de buitenzijde geplaatst. Hierdoor krijgen de gebouwen het uiterlijk van een machine. Het argument is dat er binnen een grote flexibele lege ruimte overblijft. De gebruikte materialen zijn vooral staal, aluminium en glas. In de projecten worden regelmatig in felle kleuren geschilderde tui-constructies, ruimtevakwerken en raatliggers toegepast.

- Malietoren,
Den Haag

Neorationalisme (1975-1990)

- Geometrische vormen spelen een hoofdrol in deze stroming. Architecten streven net als bij het rationalisme uit het begin van de 20e eeuw naar een logische en objectieve benadering van het programma van eisen. De stroming zet zich af tegen de kleinschaligheid van het structuralisme en het organisch bouwen. Door Carel Weeber werd dit "nieuwe truttigheid" genoemd.

Woongebouw De Peperklip, Rotterdam

Postmodernisme (1980-heden)

- Een reactie op het modernisme, waarbij de nadruk ligt op de verschijningsvorm. De (klassieke) geschiedenis wordt herontdekt als inspiratiebron voor de architectuur.
- Een kenmerk is dan ook het gebruik van klassieke elementen, vaak in combinatie met moderne elementen als vliesgevels.

•Castalia, Den Haag

Deconstructivisme (1988-2000)

- Kenmerken van deze stroming zijn chaotische en gefragmenteerde gebouwen die schots en scheef staan. De ruimtelijk complexe ontwerpen hebben een divers materiaal en kleurgebruik.

Spido, Maashal en Parkeergarage, Rotterdam

Neo-modernisme (1994-heden)

- Stroming die gebruik maakt van dezelfde vormtaal als de moderne stromingen van het begin van de twintigste eeuw: De Stijl en het Functionalisme. De vorm van het gebouw is belangrijk in deze stroming. Het materiaal- en kleurgebruik is veelzijdig.

Executive Tower Parkhotel, Rotterdam

Supermodernisme (1995-heden)

- Vervolg van modernistische stromingen als het functionalisme. De neutrale gebouwen die behoren tot deze stroming hebben vaak minimalistische rechthoekige vormen. De gebouwen hebben een gladde huid met een transparante (klimaat)gevel of een semi-transparante doorschijnende gevel. In deze stroming speelt de 24-uurs economie en globalisering een grote rol. De nadruk ligt dan ook op "niet-plaatsen" als luchthavens, hotels en winkelcentra en is minder gericht op woningbouw.

ING House, Amsterdam

